

אברהם אבינו ואיוב

איוב בתקופת אברהם:

כשקוראים את ספר איוב בצורה פשוטה, לא מוצאים כלל איזכור של אברהם אבינו או כל דמות תנכית אחרת, אלא יש כאן סיפור שלכאורה מנותק מכל זמן בתנ"ך. ובכל זאת חז"ל במדרשים ובגמרא מחברים את ספר איוב גם לזמנים וגם לדמויות התנ"ך- משה כתב את ספר איוב, איוב היה בתקופת משה, המרגלים וכו' וכו'.

אחת הדמויות שאליהם חז"ל מחברים את איוב היא אברהם אבינו ומשפחתו-

מדרש רבה (בראשית נז,ד)-

איוב אימתי היה ריש לקיש בשם בר קפרא אמר **בימי אברהם היה** שנאמר את עוז בכורו וכתוב (איוב א) איש היה בארץ עוז (ובעצם איוב הוא אחיינו של אברהם מבית משפחת נחור שנשאר בחרן עם תרח)

ובגמרא בבא בתרא (טז.)-

ויש אומרים **איוב בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא** כתיב הכא (איוב ב) כדבר אחת הנבלות תדברי וכתוב התם (בראשית לד) כי נבלה עשה בישראל

רש"י בפירושו-

איש היה בארץ עוז - פי' בארץ ארם כמה דכתיב את עוז בכורו מבני נחור. והיה האיש - והוה האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם.

ראב"ע בפירושו-

איוב היה ממשפחת אברהם, שכן מוכח משמות רעיו. הוא מארץ עוז - עוז בן נחור אחי אברהם, אליפז התימני - תימן בן אליפז בן עשיו, בלדד השוח - שוח בן קטורה אשת אברהם, אליהוא הבוזי - בוז בן נחור אחי אברהם. הוא היה מבני קדם, ואברהם שלח את בני פלגשיו קדמה.

איוב אל מול אברהם:

יותר מזה, **הגמרא (שם)** מחברת עוד יותר את אברהם אבינו לסיפור כאן של איוב, לא רק מבחינת התקופה והקשר המשפחתי, אלא גם מצד המהות של הספר. חז"ל מסבירים שבעצם עיקר הדיבור של ה' עם השטן הוא לא רק על צדקותו של איוב כמו שנראה מפשט הפסוקים, אלא עיקר הדיון הוא על היחס בין צדקותו של איוב ובין צדקותו של אברהם.

בתחילת הספר (פרק א) ה' שואל את השטן מניין הוא בא, עונה לו השטן שהוא בא "מִשּׁוּט בְּאֶרֶץ וַיִּמְהַלֵּךְ בָּהּ". לכאורה כוונת השטן היא שהוא עשה סיבוב 'שגרת' בעולם, ובכל זאת חז"ל מסבירים שהשטן התכוון שהוא הסתכל בעולם ולא מצא מישהו צדיק כאברהם, ובעצם מחברים את הפסוק 'מהתהלך בה' לפסוק 'קום והתהלך'-

"ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם ויאמר ה' אל השטן מאין תבא ויען השטן וגו'- אמר לפניו רבש"ע שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם שאמרת לו (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה [עד שקנה בד' מאות שקל כסף] לא הרהר אחר מדותיך.

גם בתשובתו של הקב"ה לשטן מוזכר אברהם. ה' אומר לשטן שלמרות שהוא לא מצא מישהו צדיק כאברהם יש לכאורה דמות צדיקה כמוהו ואולי אף יותר ממנו-

"ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו' א"ר יוחנן גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ובאיוב כתיב (איוב א) איש תם וישר ירא אלהים [וסר מרע] מאי וסר מרע א"ר אבא בר שמואל איוב וותרן בממונו היה מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני איוב ויתרה משלו

אך השטן סובר שאיוב לא ירא את ה' באמת אלא רק בגלל הטוב שקיבל (כנראה לעומת אברהם שהיה עובד ה' גם בזמן הנסיגות, וגם בזמנים הקשים)-

ויען השטן את ה' ויאמר החנפם ירא איוב אלהים הלא אתה סכת בעדו ובעד ביתו וגו' מאי מעשה ידיו ברכת א"ר שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך מאי (איוב א) ומקנהו פרץ בארץ א"ר יוסי בר חנינא מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים מקנהו של איוב עזים הורגים את הזאבים (איוב א) ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך

אז ה' נותן לשטן בעצם לבחון את זה, האם באמת איוב צדיק כמו אברהם או לא- **ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך וגו'**

יחס אברהם ואיוב

לפי דברי חז"ל יוצא לכאורה שיש דיון בין הקב"ה ובין השטן מי גדול ממי. ובאמת כשמסתכלים בכמה מקומות בחז"ל נראה שיש כמה שיטות ביחס שבין צדקותו של איוב לצדקותו של אברהם:

בגמרא כאן יוצא שאיוב (לפי ה') גדול מאברהם. "גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם", ובאמת יש מי שהסביר (בגמרא בב"ב) שזה היה כל מטרתו של השטן- להראות לה' שאיוב לא גדול מאברהם: א"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו שטן כיון דחזיא להקדוש ברוך הוא דנטיה דעתיה בתר איוב אמר חס ושלום מינשי ליה לרחמנותיה דאברהם (שמא ה' ישכח את רחמיו על אברהם)..

אמנם בהמשך הגמרא משמע שאברהם היה גדול מאיוב. אמר רבא- "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" (איוב לא) אמר רבא עפרא לפומיה דאיוב איהו באחרניתא אברהם אפילו בדידיה לא איסתכל דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכלל דמעיקרא לא הוה ידע להו.

וכן משמע **באבות דר' נתן** (ז,א) שמתארת את חסדו של איוב ומסבירה שזה לא משתווה לחסד אברהם. יהי ביתך פתוח לרוחה כיצד? מלמד שיהא ביתו של אדם פתוח לרוחה לדרום ולמזרח ולמערב ולצפון, כגון שעשה איוב, שעשה ארבעה פתחים לביתו. ולמה עשה איוב ארבעה פתחים לביתו? - כדי שלא יהיו עניים מצטערים להקיף את כל הבית. הבא מן הצפון יכנס כדרכו, הבא מן הדרום יכנס כדרכו, וכן לכל רוח. לכך עשה איוב ארבעה פתחים לביתו.

ויהיו עניים בני ביתך ולא בני ביתך ממש, אלא שיהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותים בתוך ביתך, כדרך שהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותין בתוך ביתו של איוב. וכשנפגשו זה בזה, אמר אחד לחברו: מאין אתה בא? - מתוך ביתו של איוב. - ולאן אתה הולך? - לביתו של איוב. וכשבא עליו ההוא פורענות גדול, אמר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבנו של עולם, לא הייתי מאכיל רעבים ומשקה צמאים? שנאמר: (איוב לא) "ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה". - ולא הייתי מלביש ערומים? שנאמר: (שם) "ומגז כבשי יתחמם"!

אף על פי כן אמר לו הקדוש ברוך הוא לאיוב: איוב, עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. אתה יושב ושוהה בתוך ביתך, ואורחין נכנסים אצלך. את שדרכו לאכול פת חטים האכלתו פת חטים, את שדרכו לאכול בשר האכלתו בשר, את שדרכו לשתות יין השקיתו יין. אבל אברהם לא עשה כן. אלא יוצא ומהדר בעולם, וכשימצא אורחין מכניסן בתוך ביתו. את שאין דרכו לאכול פת חטין, האכילהו פת חטין. את שאין דרכו לאכול בשר, האכילהו בשר. ואת שאין דרכו לשתות יין, השקהו יין. ולא עוד אלא עמד ובנה פלטרין גדולים על הדרכים, והניח מאכל ומשקה. וכל הבא ונכנס, אכל ושתה וברך לשמים. לפיכך נעשית לו נחת רוח. וכל שהפה שואל מצוי בתוך ביתו של אברהם שנאמר: "ויטע אשל בבאר שבע":

וכן בזוה"ק (פרשת בא לב:) מסביר שניסיונותיו של איוב לא היה כמו נסיונו של אברהם-
 רבי שמעון אמר, זה של איוב אינו נסיון של הקדוש ברוך הוא כמו נסיון של שאר הצדיקים, שהרי לא כתוב והאלהים נסה את איוב כמו שכתוב והאלהים נסה את אברהם. שאברהם הוא בידיו הקריב את בנו היחיד לקדוש-ברוך-הוא, ואיוב לא נתן כלום, ולא מסר לקדוש-ברוך-הוא כלום ולא נאמר לו, שהרי גלי לפניו שלא יכול לעמד בו, אבל נמסר ביד המקטרג, ובדין של הקדוש ברוך הוא נעשה, והקדוש ברוך הוא העיר את הדין [בדין] הזה אל אותו מקטרג אליו. זהו שכתוב השמעת לבך על עבדי איוב וגו'.

שיטה שלישית מופיעה בגמרא בסוטה דף כז: – ששם נראה שאיוב כאברהם:

בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנא' (איוב יג, טו) הן יקטלני לו אייחל (רש"י על איוב- הלא אם יקטלני איני נפרד ממנו ותמיד לו אייחל על כן אין מרד ופשע בדברי) ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה ת"ל (איוב כז, ה) עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית דורש כל ימך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע והלא יהושע תלמיד תלמידך למד שמאהבה עשה:

ובדף לא- תניא רבי מאיר אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא

אלהים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה.

מדוע השטן בכלל התגרה באיוב?

בכל מקרה בין אם איוב צדיק מאברהם כמוהו או פחות, צריך להבין את מעשיו של השטן. מדוע השטן בכלל מכניס את עצמו לדיון הזה? מדוע חשוב לו להראות שאברהם אבינו יותר גדול מאיוב?

רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (דרוש יד) מסביר את 'האינטרס' של השטן בעניין הזה-

אבל יובן כי בזה כל חיות השטן כנודע כי תורניים ופלוסופים מחולקים אם צדיקים עדיפים ממלאכי השרת או מלאכי השרת עדיפים אבל תלוי בזה סיבות ותכלית עשיית מצות אם יש בהם תכלית לקיום העולמות כמ"ש מקובלים כי הכל צרכי גבוה או אם נאמר כדעת המדרש (ב"ר פמ"ד א) מה איכפת לקב"ה שיאכל בשר חזיר או בשר שור רק לבחון בני אדם אם יעשו רצונו. -אם נאמר שעיקר עשיית המצוות היא לצרכי גבוה, אז ברור שמצד זה עדיפים המלאכים שעושים את המצוות בצורה שלמה. אבל אם כוונתו לבחון את בני האדם בזה ודאי צדיקים נבחרים כי אצלם זה במאמץ וכו'. (ומביא שם 2 משלים לחדד את השאלה והתשובה)

וזהו הבדל גם כן בין אברהם לאיוב- אברהם היה מלא בצרות ותמיד נרדף וסבבוהו צרות רבות רעות נע ונד בארץ ואפי' ד' אמות קבר לא היה לו, וממילא כנראה שקיום מצוותיו לא היו באופן משולם בעקבות הצרות, ולכן הוא בגדר 'הצדיקים'. לעומת זאת איוב היה שקט ושלוח בביתו לא חסר לו כל טוב וממילא יכל לקיים מצוות בצורה הכי שלמה שלהם כמו מלאכי השרת.

ולכן השטן שראה את ה' משבח את איוב יותר מאברהם חשש שמא הקב"ה אומר שעיקר העבודה היא כמו עבודת המלאכים בעשית המצות לקיום העולמות, שאז ממילא אין מקום ליצר הרע בעולם, ויהיה הוא השטן מבוער מהעולם.

אמנם במדרש רבה (במדבר יז ב:) מופיע כיוון קצת שונה-

המדרש מסביר שבאמת הייסורים שבאו על איוב היו צריכים לבוא על אברהם, אך ה' נשבע לאברהם שלא יבואו עליו, ולכן באו על איוב-

ד"א מהו "תחת בנו" אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך בנך נתקרב ראשון האיל הזה תחתיו. באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם ח"ו לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי. אמר לו הקב"ה חייך כך הוא ונשבע שלא ינסנו עוד שנאמר (טז): "ויאמר בי נשבעתי נאם ה'". אמר לו הקדוש ברוך הוא יסורין קשים ונסיונין אחרים היו ראויין לבא על אברהם ואינן באין, ואלו הן היסורין אותן שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה "ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז" ועוץ היה איוב: "איש היה בארץ עוץ איוב שמו" באותה שעה א"ל הקב"ה לאברהם "לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה האלהים את מעשיך".

וצריך להבין, מדוע שאיוב יקבל את ייסוריו של אברהם? מה הקשר ביניהם? ואיך זה קשור לייסורים?

סוד העיבור- גלגול הנשמה:

הרמב"ן בספרו תורת הגמול מאריך להסביר את כל דברי איוב ורעיו. לפי הרמב"ן המפנה של הספר מגיע בדבריו של אליהוא שמצליח להביא לאיוב טענה שמתיישבת לו על הלב, ודבריו של ה' אח"כ ממשיכים את אותו כיוון.

על התשובה של אליהוא, כותב הרמב"ן, שהיא 'מסודות התורה שנעלמו, לבד מן הזוכים להם לקבלה, והפירוש בהן אסור בכתב, והרמז אובד תועלת'. אך בכל זאת בהמשך דבריו הוא קצת מרחיב את העניין, ומסביר שאין אפשרות לאדם לשפוט על הצדק האלקי על פי חיים אלה, כי הם חלק ממערכת ארוכה יותר ומסובכת יותר.

ובסוף דבריו כותב שאם ראה הרשע הגמור המוחלט מצליח בכל עניין ההצלחות, יהיה חושב מיחס תלאות הצדיק בעיניו, או שלוות הרשע הזה בסוד הנזכר, הנכלל **בשם סוד העיבור**.. עם כל זה יחשוב, בין היודע בין שאינו יודע, שיש אחרי כל זה צדק גמור, וטוב טעם ודעת במשפטי האלוהים מן הצד הנעלם, והכל בצדק במשפט בחסד וברחמים.

לפי הרמב"ן כל המהלך של ספר איוב קשור לסוד העיבור, שזה בעצם העניין של גלגול הנשמות. כך גם כותב **רבנו בחיי בספרו כד הקמח** (קנא)- "ומה עושה הקב"ה בחסדו כדי שיזכה לראותו באור העליון, נפשו מתגלגלת בגוף וחוזרת שם כבראשונה, זהו (איוב לג, כה) רָטַפֶּשׁ בְּשָׂרוֹ מִנְעִיר יָשׁוּב לִימֵי עֲלֻמִּי, כי רָטַפֶּשׁ בְּשָׂרוֹ יחזור לנפש שהזכיר למעלה (פס יח) יִחְשֹׁךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי שְׁחֹת".

איוב גלול של תרח:

לפי זה שאיוב הוא בעצם גלגול של מישהו וכל הייסורים שקיבל הם תיקון לנשמה שחטאה בעבר, צריך להבין מי זאת אותה נשמה, ומה איוב בא לתקן בה?

המהרש"ו בספרו שער הפסוקים מרחיב בעניינו של איוב, ומסביר שאיוב הוא בעצם גלגול של תרח וכל מה שעבר על איוב זה תיקון על מעשיו של תרח. וכמו שנראה באופן מפורט כדלהלן:

תרח התגלגל באיוב, ואשת תרח אמתלאי בת כרנבו התגלגלה באשת איוב. תרח הרבה להרשיע והיה מגדולי היצרנים של העבודה זרה, ואף בא על אשתו בכוונה בעודה נדה כדי להכעסי את ה'. והנה דוקא ממעשה טמא ומאדם טמא בחר הקב"ה להוציא את אבי האומה – אברהם אבינו. מדוע?

בחטאו של אדה"ר נפלו כל הנשמות לעמקי הקליפות. הקליפות שראות נשמה גבוהה שהפוטנציאל שלה עצום, הם כובשים אותה תחת ידם, ומסרבים לשחרר אותה משום שהם ניזונות מאותה נשמה קדושה. כמו כן הם חוששות שנשמה זו תגרום 'מהפך רוחני' ותפגע בכוחם. הקב"ה 'מרמה' את הקליפות והסתר"א ומראה להם מקום פגום מאוד, ושם הקליפות מתרצות להוריד את אותה נשמה, בסברם שתפגם ותתקלקל ולא תוכל להתעלות

לפסגות רוחניים, ותשוב אליהם מקולקלת יותר וימשיכו להיות ניזונים ממנה. משם הקב"ה מסייע לאותה נשמה לצאת אט אט, להתנקות ולהזדכך עד שמגיעה למעלתה המתוקנת לה.

ובאמת כשגובר הטוב של הנשמה הזאת, לא די שהיא נתקנת, אלא גם היא מתקנת את כל הקריבים לה. וז"ס מ"ש ז"ל על פסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום, בשרו שיחזור אביו תרח בתשובה. ואמנם בתרח עצמו היה ניצוץ קדוש, ובסיבתו חזר תרח בסוף ימיו בתשובה. אולם בתשובתו לא היה די כדי לכפר ולתקן עוון העבודה זרה שחטא בה לרוב, ולכן הוצרך לחזור בגלגול באיוב ולקבל יסורים. ולכן איוב מכונה 'סר מרע' – שאין נקרא סר מרע אלא מי שהיה רע בעבר וסר מאותו רע, וכאן סר מן הרע שנהג בגלגול הקודם. כמו כן הניקוי שלו שבא על נידה היה דרך הצרעת של איוב, כדברי הזוהר האומר; 'הבא על הנידה לוקה בצרעת'.

אמתלאי בת כרנבו אמו של אברהם הוצרכה אף היא לתיקון, והיא שבה ומתגלגלת בדינה בת לאה אשת איוב, והיות ונבעלה לתרח בנידותה, ודינה אותיות נידה, לכן לקתה דינה ונבעלה לשכם בן חמור החוי, שהגוי אינו שומר דם נידות, ונקנסה בזה. והיה לה תועלת במעשה שכם, שבבועל נדה נאמר 'ותהי נדתה עליו', שטומאת הנדות שלה קופצת עליו, ונותרה היא טהורה ומתוקנת.

על פי דברים אלו אפשר להבין את המדרש שהבאנו למעלה מדוע איוב קיבל את הייסורים של אברהם-
אברהם חשש שמא הוא יצטרך להתיישר עוד על חטאי אביו, לכן אחר העקידה השיבו ה' שלא יצטרך להתנסות ולהתיישר עוד, שהנה תרח אביו ישוב ויתגלגל בעצמו באיוב לתקן עצמו, ולא עליך המלאכה לגמור. ונרמז בפסוק ויעקוד את יצחק בנו ר"ת איוב, לומר שמכאן ואילך יתיישר איוב.

בשער הגלגולים [הקדמה לו] האר"י מוסיף עוד דבר-

איוב, החכם אבדן שחי בימי רבינו הקדוש, וכן החכם איבו, היו גלגוליו של תרח מצד הנפש. אבימי היה גלגולו מצד הרוח, נחום איש גם זו מצד הנשמה:
כלומר מכיוון שאיוב למעשה לא קיבל את הייסורים באהבה, לכן היה צריך להמשיך התיקון עד נחום איש גס זו, שלמרות כל הפצעים והקושי שהיו לו קיבל את הכל וצידק את הדין.